

Research paper

The Economic Security Strategy of the Islamic Republic of Iran in the Intellectual Framework of Ayatollah Khamenei

Abolfazl Alimardani

Student of Department of International Relations, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

abolfazlalimardani@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Mohammad Torabi

Member of Department of the Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran (Corresponding author).

mtorabi1418@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Davud Kiani

Professor, Department of International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University of Tehran, Tehran, Iran.

dv.kiani@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Abstract

Economic security, as one of the principal pillars of national security, plays an unparalleled role in the country's social and economic development as well as in the sustainability of its security. The concept of economic security, within the context of global transformations, pressures arising from economic sanctions, and the necessity of realizing a Resistance Economy, has assumed particular importance and has become a focal point for policymakers. Drawing upon the thought of Ayatollah Khamenei, the present article examines and articulates the principal requirements and obstacles of the economic security strategy of the Islamic Republic of Iran as its central research question. Reducing dependency on imports, developing knowledge-based industries, relying on a Resistance Economy, and emphasizing domestic production are identified as among the most important requirements for achieving economic security. Conversely, factors such as weaknesses in inflation management, failure to develop downstream industries, dependence on oil revenues, and neglect of the principles of the Resistance Economy are presented—within the research hypothesis—as serious challenges to economic security from Ayatollah Khamenei's perspective. The research method is descriptive-analytical, and data collection was conducted through written sources and the official information portal of Ayatollah Khamenei.

Keywords: Ayatollah Khamenei; National security; Economic security; Economic justice; Resistance Economy.

مقاله پژوهشی

راهبرد امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای

ابوالفضل علیمردانی

دانشجوی گروه روابط بین الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

abbolfazlalimardani@gmail.com

0000-0000-0000-0000

محمد ترابی

عضو گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول).

mtorabi1418@gmail.com

0000-0000-0000-0000

داود کیانی

استاد گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

dv.kiani@gmail.com

0000-0000-0000-0000

چکیده:

امنیت اقتصادی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی امنیت ملی، نقشی بی‌بدیل در توسعه اجتماعی، اقتصادی و پایداری امنیتی کشور ایفا می‌کند. مفهوم امنیت اقتصادی در بستر تحولات جهانی و فشارهای ناشی از تحریم‌های اقتصادی و ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده و به نقطه تمرکز سیاست‌گذاران بدل گشته است. مقاله حاضر با تکیه بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، به بررسی و بیان مهم‌ترین الزامات و موانع راهبرد امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان سؤال محوری پرداخته است. کاهش وابستگی به واردات، توسعه صنایع دانش‌بنیان، تکیه بر اقتصاد مقاومتی و تأکید بر تولید داخلی از مهم‌ترین الزامات تحقق امنیت اقتصادی به شمار می‌رود. در مقابل عواملی همچون ضعف در مدیریت تورم، عدم توسعه صنایع پایین‌دستی، وابستگی به درآمدهای نفتی و بی‌توجهی به اصول اقتصاد مقاومتی از چالش‌های جدی امنیت اقتصادی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان فرضیه پژوهش است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و گردآوری داده‌ها با استفاده از منابع مکتوب و پایگاه اطلاع‌رسانی رسمی آیت‌الله خامنه‌ای انجام گرفته است.

واژگان اصلی: آیت‌الله خامنه‌ای، امنیت ملی، امنیت اقتصادی، عدالت اقتصادی، اقتصاد مقاومتی.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسنده‌گان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب‌امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

Doi: 10.22034/irsj.2025.501519.1098

مقدمه

مفهوم امنیت در لغت به ایمن شدن، آرامش و آسودگی معنا شده است و در معنای اصطلاحی نیز عده‌ای تلقی سلبی از امنیت دارند و آن را فاقد تهدید نسبت به ارزش‌ها و فاقد ترس از حمله به ارزش‌ها تعریف کرده‌اند. عده‌ای نیز با تأکید بر اهمیت ترویج و پیشبرد حقوق بشر، تعریفی ایجابی از امنیت ارائه می‌دهند و آن را به وجود احساس رضایتمندی و اطمینان خاطر نزد دولت‌ها و شهروندها معنا می‌کنند (نصیری، ۱۳۹۸: ۱۲۷). امروزه مفهوم امنیت متحول یافته و دارای ابعاد جدیدی شده است، به صورتی که دولت‌ها، امنیت، به‌ویژه امنیت ملی را در توسعه اقتصادی - تجاری و نه در سلاح انتظار دارند (افتخاری، ۱۳۸۰: ۸۲). امنیت ملی مفهومی تازه است که «امنیت» را در چارچوب مرزهای ملی و متفاوت با دیگر کشورهای جهان تعریف می‌کند و با پیدایش «دولت-ملت‌ها» یا «دولت‌های ملی» به دست آمده است؛ مفهومی چندلایه که مباحث مربوط به آن در طول زمان و در جواب به دگرگونی‌های جهانی، بسیار پیچیده شده است. عده‌ای امنیت ملی را مترادف با وضعیت صلح تعریف کرده‌اند و اعتقاد دارند که امنیت جنبه تأمینی دارد و فاقد تهدید نسبت به منافع ملی یک کشور، برابر با امنیت است. «یوهان گالتونگ»، مفهوم «امنیت اطمینان‌بخش» را طرح کرده و امنیت را مترادف با از بین بردن خشونت از جوامع انسانی دانسته است. لذا، هر نظام سیاسی مهم‌ترین وظیفه خویش را ایجاد و حفظ امنیت ملی دانسته و با هر نوع تهدید که امنیت آن را به خطر اندازد، مقابله خواهد کرد (قربان‌پور، ۱۳۹۷: ۱). اهمیت امنیت، خواه در سطح فردی یا ملی و بین‌المللی در بین مسائلی که بشریت با آن‌ها روبرو است، غیرقابل کتمان است. امنیت مفهومی با ماهیت جدل برانگیز است (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۳).

در تأمین امنیت ملی، نگاه‌ها بیش‌ازپیش معطوف به قوانین اقتصادی است و تأمین آن در گرو بهبود وضعیت اقتصادی اطلاق می‌شود. از این‌رو، مالکیت خصوصی بیشتر مورد توجه قرار گرفته و به‌این‌ترتیب، مفهوم دولت و جایگاه آن در تأمین امنیت ملی متحول شده است. امروزه در عصر جهانی‌شدن اقتصادها، اتحادها، ائتلاف‌ها، دوستی‌ها و دشمنی‌ها، با معیارهای اقتصادی معنا می‌یابد. با وجود مسابقه بر

سر منافع در عمق مسائل اقتصادی، اقتصاد به‌عنوان یک ابزار امنیت بین‌الملل، از نقشی بی‌بدیل برخوردار شده است (نگین تاجی، ۱۳۹۰: ۱۹۳). امنیت اقتصادی از وجوه مهم امنیت ملی به شمار می‌آید که نقشی بی‌بدیل در پایداری اجتماعی و توسعه اقتصادی ایفا می‌کند؛ اما اقتصاد مقاومتی مفهومی راهبردی در اندیشه توسعه ملی است که بر پایه درون‌زایی، استقلال و بهره‌گیری از توان تولیدی و انسانی کشور بنا شده و هدف آن دستیابی به بنیانی پایدار برای رشد و پیشرفت اقتصادی در برابر فشارها و تحریم‌های خارجی است. این الگو بر آن است تا ضمن کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و سرمایه خارجی، ساختار اقتصادی را از حالت مصرف‌زده و واردات‌محور به الگویی مولد، کارآفرین، دانش‌بنیان و عدالت‌محور دگرگون سازد. بنیان اقتصاد مقاومتی بر چند محور در هم تنیده استوار است: نخست، حمایت مؤثر از تولید داخلی و تقویت بنگاه‌های کوچک و متوسط به منظور افزایش ظرفیت تولید ملی؛ دوم، اصلاح نظام پولی و بانکی در جهت تسهیل سرمایه‌گذاری‌های مولد و جلوگیری از گردش سوداگرانه سرمایه؛ سوم، ارتقای بهره‌وری، نوسازی فناوری‌های تولید و توسعه صادرات غیرنفتی به‌عنوان پایه ارزآوری پایدار و حضور فعال در بازارهای جهانی؛ چهارم، مدیریت خردمندانه مصرف و ترویج فرهنگ مصرف ملی برای کاهش وابستگی به کالاهای وارداتی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی؛ پنجم، تقویت بخش‌های دانش‌بنیان که موجب تبدیل علم به ثروت و ایجاد ارزش‌افزوده واقعی در اقتصاد می‌گردد؛ و ششم، تحقق عدالت اقتصادی از رهگذر توزیع متوازن فرصت‌ها، حمایت از اقشار ضعیف و کاهش فاصله طبقاتی. اقتصاد مقاومتی افزون بر جنبه اقتصادی، دارای وجه فرهنگی و معرفتی نیز هست، زیرا ایجاد مقاومت اقتصادی بدون خودباوری ملی ممکن نیست. هنگامی که مردم و فعالان اقتصادی باور کنند که توان بازسازی و پیشرفت در درون جامعه و از طریق تکیه بر علم و کار خودشان تحقق‌پذیر است، پایداری اقتصادی کشور عینیت می‌یابد. در این چارچوب، دولت نقش تسهیل‌گر و زمینه‌ساز دارد و باید با اصلاح قوانین، کاهش موانع و ایجاد ثبات در سیاست‌گذاری، بستر مشارکت گسترده مردم را در تولید و سرمایه‌گذاری فراهم آورد. در نتیجه، اقتصاد مقاومتی تنها مجموعه‌ای از تصمیمات اقتصادی نیست، بلکه نظامی هماهنگ از تفکر، برنامه‌ریزی و

عمل است که استقلال ملی را در جهت پیشرفت پایدار، عدالت اجتماعی و امنیت اقتصادی تحکیم می‌بخشد.

با توجه به اهمیت روزافزون این مفهوم در دوران جهانی شدن و تحریم‌های اقتصادی، ضرورت بررسی الزامات و موانع تحقق امنیت اقتصادی در ایران بیش‌ازپیش آشکار می‌شود. در این راستا، آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر اقتصاد مقاومتی، تقویت تولید داخلی و عدالت اقتصادی، راهبردهایی مهمی برای بهبود وضعیت اقتصادی کشور ارائه فرمودند. امنیت اقتصادی در بیانات ایشان بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های مختلفی در محیط‌های مختلف تأکید می‌ورزد. همچنین در مقام بیان اهمیت امنیت اقتصادی فرمودند: مردم در نظام جمهوری اسلامی باید احساس نمایند که جان و مال و فرزندان و ناموس و فکر و عقیده و سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی‌شان برخوردار از امنیت است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۰/۰۲/۲۸). مقاله حاضر با تمرکز بر رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای، به تحلیل راهکارهای عملی و شناسایی چالش‌های اجرایی می‌پردازد تا چارچوبی جامع برای پیشبرد امنیت اقتصادی کشور ارائه دهد. با توجه به ادبیات موضوع، با وجود تحقیقات متعدد در حوزه امنیت اقتصادی و اقتصاد مقاومتی، مطالعات محدودی به‌صورت جامع به بررسی ارتباط الزامات راهبردی و موانع اجرایی امنیت اقتصادی ایران پرداخته‌اند. بسیاری از پژوهش‌ها به‌صورت منفصل به تحلیل بخش‌هایی از این موضوع، نظیر اقتصاد دانش‌بنیان یا توسعه صادرات غیرنفتی محدود شده‌اند.

این مقاله تلاش دارد با تلفیق این محورها، تصویری کل‌نگر از الزامات و چالش‌های امنیت اقتصادی ارائه دهد و شکاف میان سیاست‌گذاری نظری و اجرا را برجسته سازد. لذا در این پژوهش به دنبال پاسخ و شناسایی مهم‌ترین الزامات و موانع راهبرد امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان سؤال پژوهش است و عناصری همچون کاهش وابستگی به واردات، توسعه صنایع دانش‌بنیان، تکیه بر اقتصاد مقاومتی و تأکید بر تولید داخلی از مهم‌ترین الزامات اقتصادی و مؤلفه‌های همچون ضعف در مدیریت تورم، عدم توسعه صنایع پایین‌دستی و وابستگی به درآمدهای نفتی از چالش‌های جدی امنیت اقتصادی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان فرضیه است. روش

تحقیق توصیفی - تحلیلی است و گردآوری با استفاده از منابع مکتوب و پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای است.

۱. بیان مسئله

وجود امنیت اقتصادی در هر کشور نیازی است ضروری و تلاش در جهت ایجاد آن، هدف اقدامات مسئولان اقتصادی است. امنیت اقتصادی جایگاه والایی در دستور کار نظام‌های سیاسی یافته تا جایی که سیاست‌گذاران را موظف کرده تا در سطح ملی به هدایت و بهبود امنیت اقتصادی بپردازند. با آغاز گام دوم انقلاب اسلامی، معضل امنیت اقتصادی به یکی از اصلی‌ترین مسائل کشور تبدیل شده است. بیانات و تأکیده‌های آیت‌الله خامنه‌ای در سال‌های اخیر، همگی دلالت بر لزوم توجه جدی به این امر دارد. ایشان همواره بر اهمیت اقتصاد در امنیت کشور تأکید داشته‌اند و در راستای تحقق این هدف رهنمودها و سیاست‌هایی را ابلاغ نموده‌اند، یکی از این رهنمودها و سیاست‌ها در قالب اقتصاد مقاومتی بوده است. اقتصاد مقاومتی یکی از اساسی‌ترین راهبردهای کلان در عرصه سیاست‌گذاری اقتصادی کشور است که هدف آن دستیابی به رشد پایدار، عدالت اجتماعی و استقلال اقتصادی می‌باشد. این رویکرد در پاسخ به ضرورت کاهش وابستگی اقتصاد ملی به منابع خارجی و مقابله با آثار تحریم‌ها و بحران‌های بین‌المللی پدید آمده و بر تقویت توان تولیدی، درون‌زایی، مردمی‌سازی و اتکا بر دانش و کارآفرینی استوار است. در این چارچوب، حمایت از تولید داخلی، اصلاح نظام مالی و بانکی، گسترش صادرات غیرنفتی، مدیریت صحیح مصرف و توسعه فعالیت‌های دانش‌بنیان از ارکان اصلی آن به شمار می‌آیند. اقتصاد مقاومتی در حقیقت فقط مجموعه‌ای از اقدامات اقتصادی نیست، بلکه الگویی جامع از تفکر و عمل است که بر پایه عدالت، مشارکت مردمی و استفاده بهینه از ظرفیت‌های ملی بنا شده و هدف آن توانمندسازی اقشار مختلف جامعه و تحکیم بنیان‌های معیشتی و اقتصادی کشور از درون است. سؤال این است که در حوزه اقتصادی چه مؤلفه‌هایی را مورد تأکید قرار داده‌اند. به عبارت دیگر مهم‌ترین الزامات راهبرد امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای کدام‌اند؟ و موانع

تحقق امنیت اقتصادی نیز اشاره شده است که می‌تواند راهگشا باشد، نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. جایگاه اقتصاد در امنیت ملی

امنیت ملی یک پدیده چندبعدی است که صرفاً به قدرت نظامی محدود نمی‌شود. بُعد اقتصادی امنیت ملی که به امنیت اقتصادی معروف است یکی از مؤلفه اصلی امنیت ملی محسوب می‌شود. یافته‌های این تحلیل نشان می‌دهد که استقلال اقتصادی، درون‌زایی و مقاومت در برابر تکانه‌های خارجی، نه تنها ثبات داخلی را تضمین می‌کند، بلکه توان چانه‌زنی کشور در عرصه بین‌المللی را نیز افزایش می‌دهد. ساختار اقتصادی ناکارآمد و وابسته، مانند پاشنه آشیل، سایر ابعاد امنیتی را تضعیف می‌کند. از منظر اسلام سیاسی و آموزه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و امام خمینی (ره)، اقتصاد مقاومتی به‌عنوان تنها راهبرد دفاعی در این عرصه شناخته می‌شود که هدف آن شکستن چرخه وابستگی و ایجاد قدرت ذاتی است.

۲.۱. ابعاد همبستگی

امنیت ملی مفهومی است که از مجموعه ابزارهایی برای حفظ حیات، یکپارچگی ارضی و ارزش‌های بنیادین یک ملت در برابر تهدیدات داخلی و خارجی تشکیل شده است. در دوران معاصر، حوزه تهدیدات از مرزهای صرفاً نظامی فراتر رفته و ابعاد اقتصادی، فرهنگی و سایبری را در بر گرفته است. در این میان، اقتصاد به‌عنوان زیرساخت بنیادین، تعیین‌کننده توانایی کشور برای دفاع از خود و پیشبرد منافع ملی است. یک اقتصاد قدرتمند، منابع لازم برای تأمین مالی نیروهای دفاعی، تحقیق و توسعه فناوری‌های نوین و حفظ زیرساخت‌های حیاتی را فراهم می‌کند.

۱-۱-۲ همبستگی امنیت و اقتصاد: همبستگی بین قدرت ملی و تولید ناخالص داخلی (GDP) که یک معیار پولی برای اندازه‌گیری کل ارزش بازار کالا و خدمات تولید و ارائه شده در یک دوره زمانی مشخص توسط یک کشور یا کشورها است. تولید ناخالص داخلی اغلب برای اندازه‌گیری فعالیت اقتصادی یک کشور یا منطقه استفاده می‌شود.

اجزای اصلی تولید ناخالص داخلی عبارت‌اند از: مصرف، مخارج دولتی، صادرات خالص (صادرات منهای واردات) و سرمایه‌گذاری. تغییر هر یک از این عوامل می‌تواند اندازه اقتصاد را افزایش دهد. امری اثبات شده است که انعطاف‌پذیری اقتصادی را افزایش داده و آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌های اقتصادی را کاهش می‌دهد. در این زمینه معیارهای دیگری نیز اهمیت دارند: ۱- نرخ بیکاری و ثبات اجتماعی: رابطه مستقیم بین نرخ بیکاری و ناآرامی‌های اجتماعی وجود دارد. بالا بودن نرخ بیکاری مستقیماً با افزایش سطح نارضایتی و ناامنی‌های ساختاری در ارتباط است؛ که مستقیماً امنیت داخلی را به چالش می‌کشد. ۲- امنیت سرمایه‌گذاری: فرار سرمایه و عدم اطمینان در محیط کسب‌وکار، نشانه ضعف امنیت اقتصادی است. زمانی که قوانین حمایت‌کننده از مالکیت خصوصی و قراردادهای ضعیف باشند، امنیت ملی در بلندمدت تضعیف می‌شود زیرا بخش خصوصی از تولید ثروت برای کشور خارج می‌شود (صادقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۳).

۲-۱-۲ وابستگی اقتصادی و آسیب‌پذیری امنیت ملی: وابستگی اقتصادی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تهدیدات امنیت ملی در کشورهایی مانند ایران مطرح است. این وابستگی، اغلب ریشه در اتکای بیش از حد به صادرات مواد خام، به‌ویژه نفت، یا وابستگی به بازارهای وارداتی خاص برای تأمین کالاهای استراتژیک دارد.

۲-۲ تهدیدات ناشی از وابستگی

۲-۲-۱ تحریم‌های خارجی: همان‌طور که تجربه‌های اخیر نشان داده است، اتکای نفتی، کشور را در برابر سیاست‌های فشار حداکثری دولت‌های خارجی آسیب‌پذیر می‌کند (صادقی و همکاران ۱۳۹۳: ۶۷-۸۸). تأکید می‌کنند که اقتصاد تک‌محصولی، به‌طور سیستمی، آسیب‌پذیری در برابر تکانه‌های بین‌المللی را افزایش می‌دهد.

۲-۲-۲ بحران ارزی و تورم: وابستگی به نوسانات قیمت ارز برای تأمین بودجه دولت، باعث بی‌ثباتی اقتصاد کلان می‌شود که به‌طور مستقیم بر توان معیشتی مردم و در نتیجه، رضایت عمومی و امنیت اجتماعی تأثیر می‌گذارد.

۲-۲-۳ امنیت زیرساخت‌های حیاتی: تأمین انرژی، شبکه حمل‌ونقل و سیستم‌های مالی، تماماً وابسته به سلامت اقتصاد است. اختلال در این زیرساخت‌ها، چه از طریق

حمله سایبری و چه از طریق کمبود منابع مالی برای نگهداری، می‌تواند منجر به فروپاشی امنیت عملیاتی شود.

۴-۲-۲ تئوری ماندل: از دیدگاه رابرت ماندل، در شرایط نرخ ارز ثابت، استقلال سیاست پولی به دلیل جابجایی سرمایه از بین می‌رود. در اقتصادهای باز و وابسته، کشورها نمی‌توانند به‌طور همزمان به استقلال پولی، ثبات نرخ ارز و جریان آزاد سرمایه دست یابند (سه‌گانه ناممکن). این وضعیت، کنترل دولت بر اهرم‌های حیاتی اقتصاد را از بین برده و قدرت حاکمیت را تضعیف می‌کند (قاضی‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۷۳).

۳-۲ اقتصاد مقاومتی و امنیت ملی

آیت‌الله امام خمینی (ره) استقلال اقتصادی را همسنگ استقلال سیاسی می‌دانستند. ایشان در سال ۱۳۷۹ تأکید داشتند که: وابستگی اقتصادی، پایه‌های استقلال سیاسی را ویران می‌کند و تا زمانی که اقتصاد ما وابسته است، نمی‌توانیم ادعای استقلال کامل داشته باشیم. این نقل‌قول تأکید می‌کند که امنیت ملی بدون استقلال اقتصادی، یک توهم است. آیت‌الله خامنه‌ای بارها بر درون‌زایی و برون‌گرایی تأکید کرده‌اند. ایشان فرمودند: «اقتصاد مقاومتی یعنی اتکا به توان داخلی و بومی، یعنی اگر دشمن بخواهد تحریمی اعمال کند، ما نباید بلرزیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۰۲/۰۶). همچنین ایشان تأکید کردند که درون‌زایی به معنای بریدن از جهان نیست، بلکه به معنای ایجاد توان ذاتی است تا کشور بتواند بدون اتکا به منابع ناپایدار (مانند نفت)، به پیشرفت ادامه دهد. هدف اصلی اقتصاد مقاومتی، شکستن الگوی وابستگی و خنثی‌سازی حربه تحریم به‌عنوان سلاحی علیه امنیت ملی است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۰۸/۰۳). آموزه‌های علوی و مدیریت اقتصادی در عهدنامه مالک اشتر، امیرالمؤمنین علی (ع) به مالک توصیه می‌کنند که در امور اقتصادی، به عدالت، حمایت از طبقات محروم و نظارت دقیق بر بازار توجه کند. این آموزه‌ها، پایه و اساس امنیت غذایی و عدالت اجتماعی را فراهم می‌آورد (خسروی و لکزایی ۱۳۹۵: ۱۱-۳۵).

۳. الزامات راهبرد امنیتی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

در این بخش، مهم‌ترین مؤلفه‌های سیاست راهبردی امنیت ملی ایران، با تمرکز بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، استخراج و در قالب مضامین محوری ارائه شده‌اند. این مؤلفه‌ها که از بیانات ایشان در سخنرانی‌های رسمی و مواضع کلان قابل استنباط‌اند، شامل مقولات وحدت و انسجام ملی، اشراف اطلاعاتی، مقاومت فعال و... و استحکام ساخت درونی هستند. امنیت ملی از مقوله‌هایی است که مورد تأکید و اهتمام آیت‌الله خامنه‌ای بوده است و در آثار ایشان به‌وفور به چشم می‌خورد (جمشیدیان، ۱۳۹۸: ۲۹۸-۲۹۰).

۳،۱ انسجام و وحدت نهادین

وحدت ملی، به معنای نبود تفرقه، نفاق و کشمکش، رکن اساسی امنیت ملی است و تقویت آن نیازمند هم‌افزایی میان مردم و مسئولان است. اتحاد میان ملت و دولت، ضمن ایجاد دلگرمی متقابل، جامعه را در برابر تهدیدها و مشکلات مقاوم می‌سازد. چرا که رمز موفقیت نظام در انسجام ملی و اعتماد متقابل نهفته است.

آیت‌الله خامنه‌ای اشاره فرمودند: «من بر روی وحدت ملی تأکید بیشتری دارم، به خاطر این‌که امنیت هم ناشی از وحدت است. اگر وحدت نباشد، امنیت ملی هم به خطر می‌افتد و ایجاد نامنی می‌شود. وحدت مردم، یعنی نبودن تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۳/۰۸/۲۴). ایشان در جمع نمایندگان ملت در مجلس شورای اسلامی اشاره داشتند که باید به‌دقت مراقب باشند که مبدا خدای نخواستہ اظهارات آنان، دلسردی و یأس را از تریبون عمومی مجلس، در سطح جامعه پراکنده سازد، بلکه قولاً و عملاً مظهر یکپارچگی ملت باشند... رمز موفقیت دولت و قوه قضائیه و مقننه، در پشتیبانی قاطبه ملت از آن‌هاست. مجلس شورای اسلامی، نقطه امید نظام و مظهر اقتدار و اختیار ملت است. همچنین در جای دیگر به نقش مردم در اتحاد و انسجام ملی در جمهوری اسلامی اشاره نموده و فرمودند: وحدت مردم محبت میان مردم و مسئولان عشق به همراه خدا و راه اسلام و راه امام راحل، مردم را پیش برده و حرکت داده است و این تلاش‌ها بارزش است.

به بیان دیگر وحدت ملی به‌عنوان شرط تحقق امنیت پایدار، مورد تأکید جدی آیت‌الله خامنه‌ای است. ایشان وحدت را برابر با نبود تفرقه و کشمکش و بسترساز اعتماد عمومی و هم‌افزایی ملی معرفی می‌کنند. ایشان می‌فرمایند: «واقعیت این است که دشمن همه نیرویش را به میدان آورده؛ نیروی اقتصادی را، نیروی سیاسی را، نیروی تبلیغاتی را. می‌بینید... تکلیف ما اتحاد داخلی و انسجام داخلی است که نشان‌دهنده وحدت در مقابل دشمن است. بله؛ اختلاف سلیقه داریم، اختلاف نظر داریم، بعضی افرادمان ممکن است همدیگر را قبول هم نداشته باشیم، اما در مقابل دشمن، همه با هم دست‌به‌دست هم می‌دهیم، یک حرف می‌زنیم، یک فریاد می‌کشیم، یک اقدام می‌کنیم، یک حرکت انجام می‌دهیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۰۴/۲۲).

۳،۲. رصد و پایش (اشراف اطلاعاتی)

آیت‌الله خامنه‌ای در بیان انتظار خود از مسئولان، موضوع پایش و اطلاع‌رسانی دقیق را مطرح کردند: «باید مرکزی قوی و بینا برای رصد و پایش دقیق فعالیت‌ها وجود داشته باشد. گردآوری و پردازش اطلاعات، استنتاج، تعیین شاخص برای هر بخش و اطلاع‌رسانی به مردم از جمله وظایفی بود که ایشان برشمردند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). در دنیای امروز، جنگ‌ها عمدتاً اطلاعاتی هستند و کشوری که در این حوزه قدرت برتر داشته باشد، پیروز میدان خواهد بود. تقویت هماهنگی میان دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی برای مقابله با تهدیدات امنیتی، اقتصادی و اجتماعی از الزامات حیاتی برای پایداری امنیت داخلی است. از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، امنیت ملی بدون اشراف اطلاعاتی امکان‌پذیر نیست. در سخنان ایشان، اشراف اطلاعاتی هم به‌عنوان ابزار بازدارنده و هم عامل پیش‌دستی در برابر تهدیدات معرفی می‌شود: «اگر نگرهبانانی که بر روی حصار دارند نگرهبانی می‌دهند... حرکات دشمن را رصد کردند، امنیت داخل حصار محفوظ خواهد بود» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۹/۰۱/۱۱) و نیز: «جنگ واقعی امروز در دنیا، جنگ اطلاعاتی است... هر کشوری که بتواند دست قوی‌تری را در باب اطلاعات داشته باشد، در این نبرد بین‌المللی دست پیش خواهد داشت» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۸/۰۹).

آیت‌الله خامنه‌ای بیان فرمودند: «اگر این استحکام بود، اگر نگهبانانی که بر روی حصار دارند نگاهبانی می‌دهند، دائم هشیار بودند، مراقب بودند، حرکات دشمن را رصد کردند، از هیچ نقطه‌ای غافل نشدند، امنیت داخل حصار محفوظ خواهد بود؛ در سایه آن امنیت، مردم به دین و دنیا می‌توانند برسند؛ که اگر امنیت نبود، نمی‌توانند. پس پرداختن به استحکام نیروهای مسلح، یک اصل دینی غیرقابل اغماض است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۹/۰۱/۱۱).

۳.۳. پیشگیری از جرائم و مفاسد اجتماعی

مقابله مؤثر با جرائم و مفاسد اجتماعی و امنیتی نیازمند ایجاد سازوکارهای پیشگیرانه و استفاده از تمامی ظرفیت‌های اطلاعاتی و قضایی است تا با رفع موانع و اصلاحات لازم، محیطی امن و عاری از فساد برای شهروندان فراهم شود.

آیت‌الله خامنه‌ای اشاره فرمودند: «فساد چیز مسری هم هست. خدای نکرده وقتی [در] یک بخشی فساد وارد شد، این بیماری سرایت می‌کند؛ روزبه‌روز هم زیادتر می‌شود. وقتی که با فساد برخورد نشود، فساد افزایش پیدا می‌کند. این در درون قوه قضائیه، در بیرون قوه هم همین‌جور. حالا البته در بیرون قوه دیگران هم در مسئولیت جلوگیری از فساد شریک‌اند؛ یعنی گاهی یک فساد واقع می‌شود، منشأ فساد دست قوه قضائیه نیست، دست قوه مجریه است، دست قوه مقننه است، دست نیروهای مسلح است؛ آن‌ها بایستی جلوی مبادی و منشأ فساد را بگیرند...» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۰۴/۰۶).

همچنین در مورد ناامنی تأکید داشتند: «اگر کسانی هستند که خانواده‌ها را ناامن می‌کنند؛ اگر کسانی هستند که شهرها و خیابان‌ها و جاده‌ها و روستاها را ناامن می‌کنند، این برای کشور فساد است. اگر جرم و جنایت هست؛ اگر دسترسی به قضاوت عادلانه نیست؛ اگر رسیدگی‌های قضایی طولانی می‌شود و پرونده‌ها مدت‌ها می‌ماند، این‌ها فساد است و باید اصلاح شود. باید از جرم و جنایت پیشگیری کرد. انقلاب، ما را به ایجاد این اصلاحات امر می‌کند و فرمان می‌دهد. همه خوشحال‌اند و دوست می‌دارند که این‌گونه اصلاحات در جامعه انجام گیرد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). «پیشگیری با استفاده از ضابطین قضائی هم احیاناً خواهد بود؛ از جمله دستگاه‌های امنیتی، از جمله دستگاه‌های

اطلاعاتی. از همه‌ی این‌ها باید در پیشگیری استفاده شود» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۷/۰۴/۰۵).

۳،۴. نظم و قانون‌مندی

یکی از ارکان بنیادین امنیت پایدار در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای، حاکمیت قانون و رعایت نظم اجتماعی است. ایشان همواره تأکید داشته‌اند که جامعه بدون قانون، مستعد آشوب و ناامنی خواهد بود و مقابله با قانون‌گریزی در هر سطحی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای صیانت از اقتدار ملی است: باید همه به قانون تمکین کنند. اگر قانون نباشد، سنگ روی سنگ بند نمی‌شود... اگر بنا باشد کسی قانون را قبول نداشته باشد و در مقابل قانون بایستد، امنیت کشور مختل خواهد شد». از دیدگاه ایشان، مقامات و مسئولان باید بیش از دیگران به قانون وفادار باشند تا اعتماد عمومی و نظم اجتماعی تقویت شود... اگر قانون رعایت نشود، هرج و مرج به وجود می‌آید و این مضرترین چیز برای کشور است؛ چه کسی باید قانون را رعایت کند؟ اول از همه مسئولان (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۰۶/۰۶)

در فرازی دیگر تأکید داشتند: برخورد قانونی با مخلان نظم و تأمین آرامش عمومی از وظایف اصلی نیروهای انتظامی به‌عنوان بازوی اجرایی نظم است تا محیطی امن و آرام برای فعالیت‌های اجتماعی و زندگی مردم فراهم شود. «نیروی انتظامی، نیروی مسلح اجتماعی است؛ نیروی مسلح منزوی نیست؛ در پادگان‌ها نیست؛ در بازارهاست؛ در متن زندگی مردم است؛ درعین‌حال نیروی مسلح هم هست؛ موظف به حفظ امنیت و نظم است - آن‌هم با قدرت مسلح - وسط زندگی مردم هم هست؛ این خیلی حساس و ظریف است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۳/۱۰/۲۳).

۳،۵. سبک زندگی

سبک زندگی مجموعه‌ای از ارزش‌ها، طرز تلقی‌ها و سلیقه‌هاست که اغلب میان یک جمع ظهور می‌کند و شماری از افراد را صاحب نوعی سبک زندگی مشترک می‌سازد (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰: ۵۷). آیت‌الله خامنه‌ای بی‌توجهی به کار جمعی را یکی از عیوب ملت ایران می‌داند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۱۱/۱۳). همچنین ایشان می‌فرمایند «کار جمعی،

تعاون و همکاری با یکدیگر و همت بلند است. کودکان و همچنین جوانان را از آغاز عادت بدهیم که با همت بلند نگاه کنند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۷/۲۰). ایشان با اشاره به تأثیر رفتارهای تک‌تک افراد جامعه در دیگران می‌فرمایند: «آنچه که ما در تحول همراه با پیشرفت، مورد نظرمان است، مبارزه با فقر، تبعیض، بیماری، جهل، ناامنی، بی‌قانونی، مدیریت‌ها را به سطح علمی‌تر ارتقاء دادن، انضباط اجتماعی، رشد امنیت و... است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۵/۸/۱۸). همچنین ایشان می‌فرمایند: رفتار اجتماعی و سبک زندگی، تابع تفسیر ما از زندگی است؛ هدف زندگی چیست؟ هر هدفی که ما برای زندگی معین کنیم، به‌طور طبیعی، متناسب با خود، یک سبک زندگی به ما پیشنهاد می‌کند... باید هدفی را ترسیم کنیم و بدان ایمان بیاوریم... بر اساس این ایمان، سبک زندگی انتخاب خواهد شد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۷/۲۳). ایشان با تأکید بر لزوم بازنگری در سیاست‌های جمعیتی و ضرورت کثرت جمعیت، می‌فرمایند: «من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم، می‌تواند ۱۵۰ میلیون نفر جمعیت داشته باشد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۵/۱۶).

۳.۶. مشارکت‌سازی اجتماعی

حضور گسترده مردم در عرصه‌های مختلف، به‌ویژه انتخابات، تأثیر مستقیم بر استقلال، ثروت ملی، اقتصاد و مسائل مهم کشور دارد. مشارکت عمومی، نمادی از اعتمادبه‌نفس ملی، وحدت و اراده جمعی است که مسیر پیشرفت کشور را هموار می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید فرمودند: «مردم عزیز ما در همه جای کشور بدانند که حوادث کشور ما در این کشورها به‌شدت دارای تأثیر است. آن‌ها به کشور ما نگاه می‌کنند؛ اگر ما دارای پیشرفت باشیم، دارای امنیت باشیم، مشارکت عمومی داشته باشیم، اعتمادبه‌نفس ملی داشته باشیم، وحدت ملی داشته باشیم، این‌ها راه را در این جهت انتخاب خواهند کرد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۰۷/۲۰) و همچنین ایشان فرمودند: «حضور گسترده آن‌ها در پای صندوق رأی، در آینده‌ی کشور تأثیر دارد؛ در امنیت، در استقلال، در ثروت ملی، در اقتصاد، در همه‌ی مسائل مهم کشور تأثیر می‌گذارد. این نکته‌ی اول؛ که انتخابات باید

به توفیق الهی، به کمک پروردگار، باهمت ملت ایران، با مشارکت گسترده تحقق پیدا کند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۱/۰۱).

۳،۷. دفاع و مقاومت

رکن دیگر امنیت ملی، توانایی دفاعی و روحیه مقاومت است. آیت‌الله خامنه‌ای، مقاومت را ضامن بقا و اقتدار ملی دانسته و بر کارآمدی آن در عرصه‌های گوناگون تأکید دارند: «تجربه‌ی خود ما در جمهوری اسلامی... نشان می‌دهد که مقاومت در مقابل دشمن جواب می‌دهد؛ هر جا ما مقاومت کردیم جواب گرفتیم: در دفاع مقدس، در بخش‌های گوناگون، در تحریکات امنیتی که علیه ما می‌کردند، در مسائل اقتصادی» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۲/۲۴).

ایشان همچنین فرمودند: «توانایی مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا است که در این سیاست‌ها دیده شده و مورد ملاحظه قرار گرفته... مثل همان چیزی که در این مهر و موم‌ها پیش آمد و در برهه‌های دیگری پیش آمده که این تأثیر می‌گذارد بر روی کشورها» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

تجربه‌های تاریخی نشان داده‌اند که ایستادگی در برابر تهدیدات، عامل حفظ اقتدار، ظرفیت بقا و دستیابی به آرمان‌های ملی است. این توانایی مقاومت، مستلزم توجه به وظایف حساس و حفظ نظام در معنای واقعی کلمه است تا منافع ملت تأمین و مسیر پیشرفت کشور هموار شود.

«تجربه‌ی خود ما در جمهوری اسلامی به تجربه‌های تاریخ و صدر اسلام و مانند این‌ها نمی‌خواهیم تمسک کنیم نشان می‌دهد که مقاومت در مقابل دشمن جواب می‌دهد؛ هر جا ما مقاومت کردیم جواب گرفتیم: در دفاع مقدس، در بخش‌های گوناگون، در تحریکات امنیتی که علیه ما می‌کردند، در مسائل اقتصادی» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۲/۲۴).

۳.۸. استحکام بخشی ساخت درونی

عامل اصلی حل مشکلات کشور از طریق همت و مشارکت عمومی است. این استحکام بر پایه چند عنصر کلیدی استوار است: ایمان، وحدت ملی، پابندی به قانون، حفظ آرامش در محیط‌های مختلف، عزم راسخ، هوشیاری در برابر فریب‌های دیپلماتیک و تقویت توانمندی‌های داخلی در ابعاد مختلف اقتصادی، امنیتی و نظامی. در کنار این استحکام داخلی، تحرکات دیپلماتیک دولت نیز مورد حمایت است. آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: «استحکام یک نظام به این چیزهاست: به ایمان، به قدرت و توانائی ایستادگی، به عزم راسخ، به فریب نخوردن از الفاظ چرب و نرم تعارف‌آمیزی که در یک مواردی خیلی راحت در بسیاری از بده‌وبستان‌های سیاسی مبادله می‌شود؛ درحالی‌که در پشت این الفاظ نرم، چهره‌ی خشن و غضب‌آلود آن کسانی قرار دارد که نیت‌های سوء دارند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۹/۰۱/۱۱). ایشان تأکید داشتند: «ما از تحرک دیپلماسی دولت حمایت می‌کنیم، پشتیبانی می‌کنیم. در کنار آمادگی‌های همه‌جانبه‌ی ملت ایران - چه از لحاظ اقتصادی، چه از لحاظ امنیت داخلی، چه از لحاظ استحکام ساخت درونی نظام اسلامی، چه از لحاظ وحدت ملی و چه از لحاظ نظامی - به تلاش و تحرک دیپلماسی هم چه در این قضایای سفر اخیر و چه غیر از آن، اهمیت می‌دهیم و از آنچه دولت ما انجام می‌دهد و تلاش‌های دیپلماتیک و تحرکی که در این زمینه می‌کند، حمایت می‌کنیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۷/۱۳).

مجموعه راهبردهای ذکر شده، بازتابی از نگاه کلان و راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای به امنیت ملی است که در قالب بیانات، مکتوبات و توصیه‌های ایشان به مسئولان نظام و آحاد مردم انعکاس یافته است. این راهبردها نه صرفاً بر مبنای تحلیل نظری، بلکه بر اساس تحلیل مضمون دقیق بیانات رسمی ایشان، مستند به تاریخ مشخص ایراد سخنان و منابع رسمی منتشرشده (مانند نرم‌افزار حدیث ولایت و پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای)، استخراج گردیده‌اند. به بیان دیگر، هر یک از مقولات مطرح‌شده در این بخش اعم از انسجام ملی، اشراف اطلاعاتی، مقاومت در برابر تهدیدات و استحکام ساخت درونی در پیوند مستقیم با ابعاد مفهومی و عملیاتی امنیت

ملی قرار دارند. همچنین در کنار این محورها، می‌توان به دو عنصر مکمل دیگر نیز اشاره کرد: پایبندی به نظم و قانونمندی به‌عنوان پیش‌نیاز کارآمدی نظام و انسجام اجتماعی و نیز سبک زندگی مردم که ضامن حفظ مشروعیت و پایداری درونی نظام در برابر تهدیدات بیرونی است. درنهایت، تدوین این بخش، مبتنی بر بررسی ساختاریافته مجموعه‌ای از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با بهره‌گیری از روش تحلیلی مضمون‌محور انجام شده است. بدین ترتیب، مسیر دستیابی به این راهبردها از جنبه روشی نیز روشن و شفاف بوده و می‌تواند معیارهای علمی لازم در مطالعات مفهومی - راهبردی را برآورده نماید.

شکل ۱: هشت رویکرد در راستای ارتقای امنیت ملی

۴. اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

اقتصاد مقاومتی، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، راهکاری جامع برای مقابله با فشارها و تحریم‌های خارجی و تحقق استقلال اقتصادی کشور است. این الگو که ریشه در مبانی اسلامی و انقلابی دارد، بر عدالت، درون‌زایی، برون‌گرایی و اتکا به دانش و فناوری استوار است. ایده مقاومت اقتصادی نخستین بار در شهریور ۱۳۸۹ توسط ایشان مطرح شد و سپس در سال‌های مختلف، از جمله با نام‌گذاری سال ۱۳۹۵ به «اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل»، به‌عنوان راهبرد ملی تثبیت شد. آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با کارآفرینان (۱۳۸۹/۶/۱۶) دو دلیل اصلی نیاز کشور به این رویکرد را «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمدگی کشور برای جهش» عنوان کردند. ریشه‌های مفهومی آن نیز در بیانات امام خمینی (ره)، به‌ویژه تأکید بر «استقلال اقتصادی» در صحیفه نور، آشکار است. اقتصاد مقاومتی به معنای حفظ روند رشد اقتصادی همراه با کاهش آسیب‌پذیری در برابر ترفندهای دائمی دشمن است. در این چارچوب، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که باید اقتصادی ساخت که حتی در شرایط فشار و تحریم، توان رشد و شکوفایی داشته باشد؛ اقتصادی که بنیان‌های مستحکم فرهنگی، سیاسی و اقتصادی آن، مانع از نفوذ یا ضربه دشمن شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۶/۱). محورهای اصلی سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی شامل: ۱. کاهش وابستگی به واردات و اتکا به ظرفیت داخلی؛ ۲. حمایت از تولید ملی از طریق تعرفه‌های حمایتی و جلوگیری از خروج ارز؛ ۳. مبارزه با قاچاق کالا با استفاده از سامانه‌های هوشمند رهگیری و تقویت گمرکات؛ ۴. مردمی‌سازی اقتصاد و جلب مشارکت عمومی در تولید و سرمایه‌گذاری (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۳/۷).

ارتباط دوسویه با امنیت اقتصادی: در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، اقتصاد مقاومتی و امنیت اقتصادی دو سیاست موازی نیستند بلکه رابطه‌ای علی و متقابل دارند؛ اقتصاد مقاومتی عامل ایجاد امنیت اقتصادی در برابر تهدیدات بیرونی است و امنیت اقتصادی بستری برای اجرای موفق این راهبرد در داخل کشور. امنیت اقتصادی شامل ثبات و شفافیت قوانین، حمایت از سرمایه‌گذاری مشروع و برابری فرصت‌هاست. بدون این شرایط، اقتصاد مقاومتی از کارآمدی و اثرگذاری می‌افتد؛ همان‌گونه که بدون پشتوانه

اقتصاد مقاومتی، امنیت اقتصادی در برابر فشارهای خارجی ناپایدار خواهد بود. آیت‌الله خامنه‌ای با شناخت دقیق از جنگ ترکیبی علیه جمهوری اسلامی، هدف نهایی این دو سیاست را شکل دادن به اقتصادی همراه با ثبات داخلی و نفوذناپذیر در برابر اراده دشمن دانسته‌اند. راهبرد کاهش وابستگی، مردمی‌سازی و درون‌زایی اقتصاد، ستون‌های امنیت اقتصادی را تقویت کرده و بستر تحقق استقلال اقتصادی را فراهم می‌کند.

۴.۱. اتکا بر دانش و فناوری

شرکت‌های دانش‌بنیان موتور محرکه اقتصاد مدرن هستند. حمایت مالی و بازاریابی برای محصولات این شرکت‌ها می‌تواند جایگاه اقتصاد کشور را در سطح بین‌المللی ارتقا دهد. مثال: ۱- اعطای وام‌های بلندمدت به شرکت‌های فعال در حوزه فناوری اطلاعات. ۲- حمایت از تولید داخلی تجهیزات پزشکی پیشرفته. ۳- برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی برای معرفی محصولات این شرکت‌ها. آیت‌الله خامنه‌ای در مورد اتکا بر دانش و فناوری اشاره داشتند: امروز هزاران دانشمند محقق و متفکر - چه در دانشگاه‌ها، چه در مراکز علمی دیگر - مشغول تعلیم و تدریس و کاراند؛ نوآوری می‌کنند، آموزش می‌دهند، تحقیق می‌کنند؛ هم تولید علم می‌کنند، هم بر اساس آن علم، در بخش‌های مختلف، فناوری به وجود می‌آورند. البته چون عقب‌افتادگی ما زیاد بوده، این حرکتی که امروز در کشور وجود دارد، باید سال‌ها ادامه پیدا کند؛ حرکت خیلی خوب و پرتلاشی است منتها باید ادامه پیدا کند تا اینکه ان‌شاءالله نتایجش کاملاً دیده بشود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۲/۱۱). دانشگاه محل دانش است؛ رکن اساسی دانشگاه، دانش است... یعنی در دانشگاه باید هم علم تولید بشود، هم علم تولید بشود، هم علم و علم جهت درست پیدا کند؛ این سه نکته‌ی اساسی در دانشگاه باید باشد. تربیت عالم که من از آن تعبیر می‌کنم به تولید عالم و تولید علم که همان چیزی است که سال‌ها است تکرار می‌کنیم؛ یعنی خطوط مرزی علم را شکستن و جلو رفتن... باید بتوانیم از لحاظ علمی جلو برویم؛ وقتی علم جلو رفت، آن وقت فناوری هم جلو می‌رود؛ تأثیر در زندگی می‌گذارد؛ در دنیا چشم‌ها به شما متوجه می‌شود و احساس نیاز می‌کنند؛ در زندگی انسان‌ها تأثیر می‌گذارید؛ این‌ها مسائل بسیار مهمی است. تکیه‌ی بنده بر روی علم و فناوری، یعنی بایستی تولید علم،

تولید عالم و جهت‌دهی صحیح [صورت بگیرد]؛ این سوّمی را توجّه داشته باشید: جهت‌دهی صحیح به علم و عالم. علم و عالم در تمدّن مادّی و سیله‌ی بدبختی انسان شد: وسیله‌ی تولید بمب اتم شد، وسیله‌ی تولید سلاح شیمیایی شد، وسیله‌ی تولید ویروس‌های خطرناکی شد که امروز متأسفانه قدرتمندها از طُرُق مختلف دارند آن‌ها را در جسم و جان جوامع داخل می‌کنند؛ علم این جوری شد؛ علم منحرف شد؛ علم، در جهت درست، در جهت نفع، در جهت کمال انسان باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۰۳/۱۷).

۴،۲. عدالت بنیان

عدالت در اقتصاد به معنای توزیع برابر فرصت‌های دستیابی به درآمد متناسب با نیاز و توانمندی افراد است. عدالت معانی متفاوتی به خود می‌گیرد. در دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای: رعایت اصل عدالت از اهمیت انکارناپذیری برخوردار است. مسئله‌ی عدالت یکی از مهم‌ترین مسائل معرفتی است... البتّه یک مصداق مهم عدالت رفع نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و مانند این‌ها است، اگر با کسی مخالفت هم داریم، دشمنی هم داریم، جدایی فکری هم داریم، درباره‌اش نباید ظلم کنیم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹). ایشان در فرازی بیان داشتند: ما باید کاری کنیم که مردم بتوانند، همه‌ی کسانی که نیرو دارند، توان کار دارند،... بتوانند یک کاری انجام بدهند که به زندگی‌شان کمک کند، معیشتشان را بهتر کند، به تعبیر رایج، سفره‌ی آن‌ها را رنگین‌تر بکند، از... سیاست‌های اقتصاد مقاومتی هم ناظر به همین است. تمهیداتی را باید انجام بدهید تا طبقات کم‌درآمد به این وسیله درآمدشان بالا برود. آن‌وقت توانمندسازی طبقات ضعیف به این شکل انجام خواهد گرفت؛ یعنی نقشه‌ی راه کاملی در این زمینه به وجود بیاید،... بهترین راه عدالت بنیان کردن اقتصاد همین است. اینکه ما روی مسئله‌ی عدالت که اساس کار اقتصاد در اسلام عدالت است تأکید می‌کنیم عدالت بنیان کردن از این راه به وجود خواهد آمد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۰۱/۱۵).

۴،۳. درون‌زا و برون‌گرا

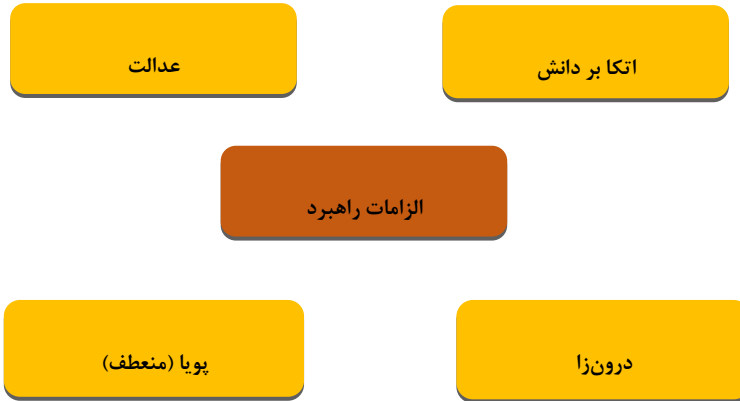
ثبات اقتصادی، کلید توسعه سودمند و سودآور یک کشور و پیش‌شرط اساسی سرمایه‌گذاری و رونق تولید در جوامع مختلف به شمار می‌آید. بدون شک یکی از چالش‌های اصلی کشور ما در دو دهه گذشته، ضعف شاخص‌های اقتصادی خرد و کلان است. می‌توان گفت ستون فقرات راهبرد اقتصاد مقاومتی دو مؤلفه «درون‌زایی» و «برون‌گرایی» است که ترجمه ساده‌اش بازآرایی نیروها و ظرفیت‌های داخلی کشور برای تأمین منافع ملی و نیازهای جهان پیرامونی است. آیت‌الله خامنه‌ای اشاره داشتند: «سیاست‌ها و خصوصیات اقتصاد مقاومتی، درون‌زایی است؛ یعنی تولید ثروت به‌وسیله‌ی فعالیت درونی کشور انجام بگیرد؛ چشم و نگاهمان به بیرون نباشد. اینکه ما از بیگانه طلب بکنیم و متعهد در مقابل بیگانه بشویم، این خطای بزرگی است؛ باید اقتصاد درون‌زا باشد. البته معنای درون‌زا بودن اقتصاد این نیست که درهای کشور را ببندیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۰۱/۰۱).

ایشان بیان می‌کنند: تحریم قطعاً قابل علاج است اما علاجش عقب‌نشینی نیست. علاجش چیست؟ علاج تحریم فقط و فقط تکیه بر توانایی‌های ملی است. باید این توانایی‌ها را هر چه داریم نگه داریم، دنبال کشف توانایی‌های جدید باشیم - که قطعاً هم توانایی‌های ما زیاد است - و به آن‌ها تکیه کنیم و آن‌ها را احیا کنیم، جوان‌های خودمان را وارد میدان بکنیم و ارکان اقتصاد مقاومتی را - یعنی درون‌زایی و برون‌گرایی - [دنبال کنیم]. ما هم امکاناتی در درون داریم، هم امکانات بین‌الملل داریم. ما هم می‌توانیم در داخل تولید کنیم و امکانات فراوان گوناگون علمی، اقتصادی و غیره بجوشد از داخل، هم می‌توانیم در عرصه‌ی جهان، عرصه‌ی بین‌الملل [فعالیت کنیم]. ما دوستان خوبی داریم، با این دوستان می‌توانیم کار کنیم. تلاش لازم دارد، مجاهدت لازم دارد. در اقتصاد مقاومتی، درون‌زایی هم هست، برون‌گرایی هم هست و ما در هر دو مورد امکانات فراوانی داریم که می‌توانیم آن‌ها را انجام بدهیم. ظرفیت‌هایمان واقعاً بی‌پایان است و هر چه پیش برویم ظرفیت‌های جدیدی پیش می‌آید که البته باید با مدیریت جهادی این‌ها به دست بیاید؛ با تدبیر واقعی و با مدیریت جهادی این‌ها به دست می‌آید (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۰۵/۱۰).

سپس ایشان اشاره به جوشش حرکت اقتصادی از درون کشور؛ استعداد‌های مردم، امکان‌های مردم، سرمایه‌های مردم. تدبیری اندیشه که این سرمایه‌ها، این استعدادها، این ظرفیت‌ها به کار و تولید در داخل و ثروت‌سازی و ایجاد ثروت در داخل بینجامد؛ این تدبیر می‌خواهد. نگاهمان به خارج نباشد. البته اگر بخواهیم اقتصاد داخلی رونق پیدا کند باید صادرات خوب داشته باشیم، واردات به مورد داشته باشیم، ارتباطات اقتصادی داشته باشیم؛ در این تردیدی نیست. سرمایه‌گذاری خارجی‌ها در داخل باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۱۱/۲۹).

۴،۴. پویا (منعطف) و پیشرو

آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: پیشرو بودن اقتصاد یعنی حاوی ایده‌های نوآورانه و جدید و خلاق مدارانه باشد. در خلق فرصت‌های مولد کالای جدیدی تولید و یا بازار جدیدی درست شود، این نوعی پیشرو بودن و مولد بودن است؛ اما در اقتصاد مقاومتی رویکردی ایجابی نیز وجود دارد؛ صنایع روز دنیا را بومی کرده مانند فرآورده‌گیری از نفت و تبدیل آن به منبع درآمدزایی و از مزیت‌های آن استفاده می‌کنیم. ایشان با اشاره به پویایی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی گفتند: این سیاست‌ها قابل تکمیل و انطباق با شرایط گوناگون است و عملاً اقتصاد کشور را به حالت انعطاف‌پذیری می‌رساند و شکنندگی اقتصاد در شرایط مختلف را برطرف می‌کند. همچنین ایشان بعد از بیان جایگاه و اهمیت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و دلایل و مبانی عقلانی مقاومت‌سازی اقتصاد کشور، ایجاد تحرک و پویایی را اولین مؤلفه، در اقتصاد کشور و بهبود شاخص‌های کلان اقتصادی در اقتصاد مقاومتی تبیین کردند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). این اقتصاد مقاومتی تنها یک سپر دفاعی در برابر تحریم‌ها نیست، بلکه یک برنامه بلندمدت برای تبدیل شدن ایران به یک اقتصاد پیشرو و الگو در سطح جهانی است که بر اساس ظرفیت‌های درونی (درون‌زا) و با هدف رشد و عدالت بنا شده است. این اقتصاد نباید صرفاً یک اقتصاد ایستای مقاوم، بلکه یک اقتصاد مولد و جهش‌دهنده باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۰۵/۱۶).

شکل ۲: الزامات راهبرد اقتصاد مقاومتی

۴.۵. تحلیل الزامات راهبرد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

اقتصاد مقاومتی صرفاً یک شعار یا مجموعه‌ای از اقدامات کوتاه‌مدت برای عبور از بحران نیست؛ بلکه به‌عنوان راهبرد ملی بلندمدت است که تضمین‌کننده استقلال اقتصادی و پایداری جمهوری اسلامی ایران در برابر فشارهای قدرت‌های متخاصم است. این راهبرد، با پیوند عمیق خود با امنیت اقتصادی، به‌مثابه ستون اصلی دفاع از کیان ملی در جنگ ترکیبی اقتصادی عمل می‌کند و پیوند مستقیمی با امنیت اقتصادی دارد. این راهبرد، چارچوبی جامع برای مواجهه با تهدیدات اقتصادی و حفظ استقلال کشور در شرایط تحریم‌های بین‌المللی است. بر اساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، این اقتصاد دارای چهار رکن اصلی است: اتکا بر دانش و فناوری (دانش‌بنیان بودن)، عدالت‌بنیان بودن، درون‌زا و برون‌گرا بودن (توازن در ارتباطات خارجی)، پویایی و پیشرو بودن (انعطاف‌پذیری ساختاری). هدف اصلی این راهبرد، کاهش آسیب‌پذیری کشور در برابر فشارهای خارجی، حفظ رشد اقتصادی و ارتقای سطح رفاه عمومی با تکیه بر ظرفیت‌های داخلی و مدیریت هوشمندانه ارتباطات جهانی است. تحقق این امر مستلزم تدوین و اجرای سیاست‌های ساختاری عمیق در حوزه‌های مختلف تولید، توزیع و مصرف است.

با توجه به بیان الزامات و محورهای اساسی راهبرد امنیت اقتصادی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای و نقش آن در پیشرفت کشور به نظر می‌رسد که این الزامات تحقیق نیافته است.

لذا این سؤال مطرح می‌شود که موانع تحقق راهبرد کدام‌اند؟ بدین منظور در ادامه به توضیح موانع راهبرد امنیت اقتصادی پرداخته می‌شود.

۵. موانع تحقق راهبرد امنیت اقتصادی ایران

موانع تحقق راهبرد امنیت اقتصادی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در ادامه طی پنج دسته‌بندی «جدی نگرفتن اقتصاد مقاومتی»، «تکیه نکردن به تولید ملی و ضعف در اشتغال‌زایی»، «عدم توسعه اقتصاد دانش‌بنیان»، «وابستگی به صادرات نفتی و ضعف در صادرات غیرنفتی» و «عدم توازن در تخصیص منابع» توضیح داده می‌شود.

۵.۱. جدی نگرفتن اقتصاد مقاومتی

آیت‌الله خامنه‌ای به آسیب ناشی از جدی نگرفته کارهای ضروری در موضوع اقتصاد مقاومتی و سیاست‌ها توسط مسئولان اقتصادی و عدم تکیه بر توان داخلی و استفاده نکردن از تمام ظرفیت‌های اقتصادی و صنعتی کشور تأکید دارند. ایشان وابستگی به واردات کالاهای مصرفی و قاچاق گسترده کالا، پتانسیل‌های تولید داخلی را تضعیف کرده است. قاچاق کالا نیز، به‌ویژه در بخش‌هایی مانند پوشاک و مواد غذایی، منجر به خروج سرمایه از کشور و کاهش درآمدهای مالیاتی دولت شده است. یکی از چالش‌های امنیت اقتصادی ایران، بی‌توجهی به اصول و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. اقتصاد مقاومتی به‌عنوان راهبردی مهمی برای کاهش وابستگی به واردات و تقویت تولید داخلی، نقش مهمی در افزایش تاب‌آوری اقتصادی کشور در برابر تحریم‌ها دارد. آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: «مسئولان اقتصادی، اقتصاد مقاومتی را جدی بگیرند. تولید داخلی، منع واردات، جلوگیری از قاچاق؛ در زمینه‌ی اشتغال، تولید داخلی و تولید ملی، فعالیت‌ها باید افزایش پیدا کند؛ باید مضاعف بشود، عقب‌ماندگی‌ها باید جبران بشود. این منطق هم منطق درستی است که ما اقتصادمان اقتصاد نفتی است، اقتصاد منبع‌محور است - یعنی همین‌طور سرمایه را بفروش و بخور بعضی از این وزرای ما در این زمینه‌ها واقعاً کوتاهی کرده‌اند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۰۷/۲۶).

۵،۲. تکیه نکردن به تولید ملی و ضعف در اشتغال‌زایی

بیکاری گسترده، به‌ویژه در میان جوانان تحصیل‌کرده و نبود امنیت شغلی برای کارگران، از مهم‌ترین آسیب‌های امنیت اقتصادی در ایران محسوب می‌کند. تعطیلی واحدهای تولیدی کوچک و متوسط، نمونه‌ای از این مشکل است. این وضعیت نه‌تنها قدرت خرید مردم را کاهش می‌دهد، بلکه باعث کاهش تولید داخلی و رشد فعالیت‌های غیررسمی در بازار کار می‌شود. نبود فرصت‌های شغلی مناسب برای این قشر از جامعه، موجب کاهش انگیزه در نیروی انسانی ماهر، افزایش مهاجرت نخبگان و در نتیجه هدررفت سرمایه انسانی می‌شود.

آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: «بنده با مطالعه‌ی نظرات کارشناسان این مسئله به این نتیجه می‌رسم که یک کلید اساسی برای حل مشکلات اقتصادی کشور عبارت است از مسئله‌ی تولید؛ تولید داخلی، تولید ملی، برای همین هم هست که در این چند سال گذشته بر روی تولید ما تکیه کردیم. اگر رشد تولید و حرکت رو به جلو در تولید ملی به نحو مطلوب انجام بگیرد، بسیاری از مشکلات مهم اقتصادی مثل مسئله‌ی تورم، مسئله‌ی اشتغال و مسئله‌ی ارزش پول ملی، این مسائل اساسی اقتصاد به نحو خوبی به سمت حل پیش خواهد رفت» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۳/۰۱/۰۱).

۵،۳. عدم توسعه اقتصاد دانش‌بنیان

ایران به‌رغم دارا بودن پتانسیل‌های علمی بالا، در بهره‌برداری از ظرفیت‌های دانش‌بنیان و تبدیل آن به تولید اقتصادی با مشکل مواجه است. ضعف در بازاریابی بین‌المللی، نبود حمایت کافی از شرکت‌های دانش‌بنیان و فقدان زیرساخت‌های لازم برای توسعه فناوری از جمله دلایل این آسیب است. اقتصاد دانش‌بنیان که به‌عنوان محور اصلی رشد اقتصادی در بسیاری از کشورهای پیشرفته شناخته می‌شود، در ایران به دلیل نبود سیاست‌های جامع و منسجم، نتوانسته به محرک اصلی تولید و صادرات تبدیل شود. آیت‌الله خامنه‌ای سال ۱۴۰۱ را به‌عنوان سال (تولید؛ دانش‌بنیان، اشتغال‌آفرین) نام‌گذاری کردند: «اقتصاد دانش‌بنیان موجب کاهش هزینه‌های تولید می‌شود؛ بهره‌وری را افزایش می‌دهد که امروز یکی از مشکلات ما کاهش بهره‌وری است؛ کیفیت محصول را افزایش می‌دهد، بهبود می‌بخشد و محصولات را رقابت‌پذیر می‌کند؛ یعنی در بازارهای جهانی، ما می‌توانیم از این

محصولات به‌عنوان محصولات رقابت‌پذیر استفاده کنیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۰۱/۰۱)؛ لذا نبود زیرساخت‌های لازم برای توسعه فناوری نیز از موانع عمده در این حوزه است. این زیرساخت‌ها شامل پارک‌های علم و فناوری پیشرفته، آزمایشگاه‌های تحقیق و توسعه مجهز و تسهیلات حمایتی برای شرکت‌های نوپا است. کمبود چنین زیرساخت‌هایی، باعث شده که بسیاری از ایده‌های نوآورانه، به دلیل نبود منابع کافی برای توسعه و تجاری‌سازی، در مراحل اولیه متوقف شوند. علاوه بر این، حمایت ناکافی از شرکت‌های دانش‌بنیان از دیگر چالش‌های موجود است.

۵.۴. وابستگی به صادرات نفتی و ضعف در صادرات غیرنفتی

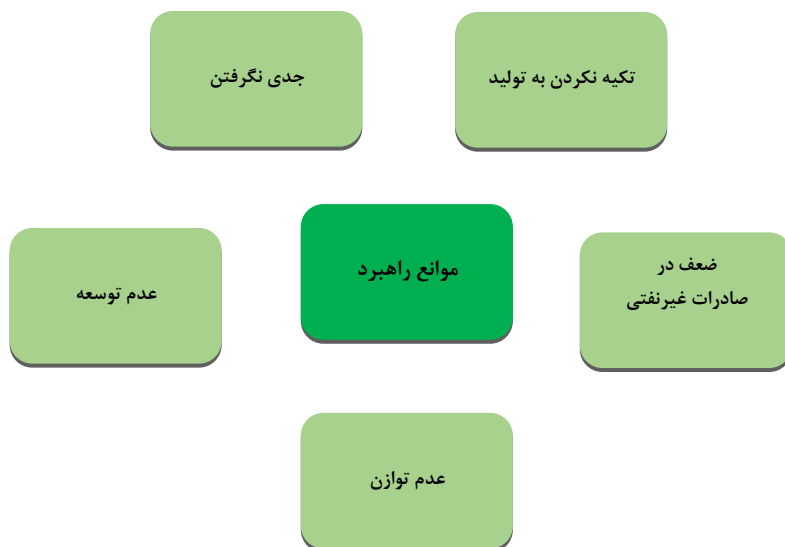
اقتصاد ایران به دلیل وابستگی شدید به صادرات نفت خام، با چالش‌های جدی در حوزه امنیت اقتصادی مواجه است. این وابستگی ساختاری باعث می‌شود که نوسانات قیمت جهانی نفت و تغییرات تقاضا در بازارهای بین‌المللی، اثرات مستقیمی بر درآمدهای ارزی و ثبات اقتصادی کشور داشته باشد. این موضوع، آسیب‌پذیری اقتصاد ملی را در برابر شوک‌های خارجی به‌طور قابل‌توجهی افزایش می‌دهد. یکی از دلایل اصلی این وابستگی، عدم توسعه صادرات غیرنفتی است که به ضعف در برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر خام‌فروشی بازمی‌گردد. این رویه نه‌تنها توان رقابتی ایران را در بازارهای بین‌المللی کاهش می‌دهد، بلکه فرصت‌های اشتغال‌زایی در زنجیره‌های پایین‌دستی این صنایع را نیز محدود می‌کند.

آیت‌الله خامنه‌ای تأکید فرمودند: «این نفتی که ما از چاه درمی‌آوریم، می‌فرستیم بیرون، پولش را می‌گیریم، هیچ ارزش‌افزوده‌ای ندارد؛ روزبه‌روز هم نفت کم می‌شود. اگر بتوانیم ما این نفت را یا آن گاز را تبدیل کنیم به کالایی که دارای ارزش‌افزوده باشد برای کشور، این خوب است. سیاست را این قرار بدهید - به‌موازات کارهایی که برای تولید نفت و فروش نفت و کارآمد شدن چاه‌های نفت و امثال این‌ها انجام می‌گیرد که ما بتوانیم فرآورده تولید کنیم، فرآورده صادر کنیم، بنزین صادر کنیم. چرا ما باید بنزین وارد کنیم؟ یکی از چیزهایی که انسان گاهی وقتی فکر می‌کند، پیش خودش خجالت می‌کشد، وارد کردن بنزین است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۰۳/۲۵).

۵,۵. عدم توازن در تخصیص منابع

یکی از چالش‌های اساسی امنیت اقتصادی در ایران، تمرکز ثروت در برخی مناطق و صنایع، به معنای بهره‌مندی نامتوازن از منابع ملی و فرصت‌های اقتصادی است که تأثیرات عمیقی بر امنیت اجتماعی و اقتصادی کشور دارد. از نتایج توزیع نامتوازن ثروت، کاهش سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی که شامل اعتماد، همکاری و همبستگی در جامعه است، به شدت تحت تأثیر نابرابری اقتصادی قرار دارد.

آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: «اشاره به عدالت، اجرای عدالت، برنامه‌ریزی، سیاست‌های کلی نظام، توزیع عادلانه ثروت، سیاست‌گذاری برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری که عدالت و توزیع عادلانه‌ی ثروت را در جامعه ندیده بگیرد، نمی‌تواند چشم‌انداز موردنظر ما را تأمین کند و برنامه‌ی مطلوب ما نیست. باید عنصر عدالت اجتماعی و اقتصادی و توزیع عادلانه‌ی ثروت رعایت شود» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۲/۰۵/۱۵). تمرکز ثروت در گروه‌های خاص و نابرابری در توزیع درآمد، باعث کاهش اعتماد عمومی و افزایش شکاف طبقاتی شده است. این وضعیت در بسیاری از مناطق فقیر کشور، به دلیل نبود زیربنای اساسی مثل آب‌رسانی، برق و خدمات، محسوس است. نبود سرمایه یکی از علل اصلی گرفتار آمدن بسیاری از کشورها به فقر و توسعه‌نیافتگی شناخته شده است. در چنین شرایطی دولت‌ها نمی‌توانند در جهت ترمیم شرایط به صورت صحیح به جبران نیازهای مالی اقدام نمایند. عوامل اثرگذار بر امنیت سرمایه‌گذاری متنوع می‌باشند. در برخی مواقع این عوامل بنیادی بوده و ریشه در فرهنگ و یا ساختار سیاسی کشور دارند و برخی دیگر به رویکرد اقتصادی دولت‌ها، عوامل برون‌مرزی و عملکرد کارگزاران اقتصادی مربوط می‌شوند (ریاضی، ۱۳۹۹: ۵۹).

شکل ۳: موانع پنج‌گانه راهبرد امنیت اقتصادی

نتیجه‌گیری

امنیت اقتصادی، به‌عنوان یکی از ارکان امنیت ملی، نقشی بنیادین در پایداری اجتماعی، توسعه اقتصادی و مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی ایفا می‌کند. در این مقاله، با توجه به پرسش، مهم‌ترین الزامات و موانع راهبرد امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، با رویکرد توصیفی - تحلیلی به بررسی دقیق این موضوع پرداخته است. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که اقتصاد مقاومتی به‌عنوان یک راهبرد مهمی، نیازمند تکیه بر تولید داخلی، کاهش وابستگی به واردات و از دیگر الزامات مهم، برای تحقق موفقیت‌آمیز این راهبرد نیازمند پایبندی به اصول محوری آن است: دانش‌بنیان بودن برای کسب اقتدار تکنولوژیک، عدالت‌محور بودن برای حفظ انسجام داخلی، درون‌زا بودن برای کاهش وابستگی و برون‌گرایی هوشمندانه برای مدیریت بهینه ارتباطات بین‌المللی، تداوم سیاست‌های حمایتی ساختاری، مبارزه قاطع با کانال‌های نفوذ اقتصادی مانند قاچاق و سرمایه‌گذاری مستمر در منابع انسانی و زیرساخت‌های فناوری، ضمانت‌کننده این خواهد بود که اقتصاد ایران بتواند ضمن حفظ مسیر توسعه، تاب‌آوری خود را در برابر

شوک‌های آینده به حداکثر برساند. این امر نیازمند عزم راسخ در همه قوای سه‌گانه و همراهی کامل مردم و بخش خصوصی است.

در عین حال، موانع ساختاری مانند وابستگی به صادرات نفت خام، ضعف در مدیریت تورم و عدم توسعه صنایع پایین‌دستی، چالش‌های جدی در مسیر تحقق امنیت اقتصادی محسوب می‌شوند. بی‌توجهی به اصول اقتصاد مقاومتی، علاوه بر افزایش آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌های خارجی، موجب کاهش انگیزه تولید داخلی و تضعیف بنیه اقتصادی کشور شده است. برای رفع این موانع و تحقق الزامات، لازم است دولت و نهادهای خصوصی با هماهنگی و همراهی، راهبردهایی عملی و جامع را به کار گیرند. تقویت زیرساخت‌های تولیدی، کاهش موانع سلسله‌مراتب در کسب‌وکارها، ارائه مشوق‌های مالیاتی و سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پیشرفته می‌تواند نقش مؤثری در عبور از چالش‌ها ایفا کند. همچنین، بازنگری در سیاست‌های واردات و تقویت زنجیره‌های ارزش در صنایع استراتژیک از اولویت‌های مهم محسوب می‌شوند. از سوی دیگر سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در حوزه امنیت اقتصادی، چارچوبی بنیادین و راهگشا برای تحقق توسعه پایدار و عدالت اقتصادی در کشور فراهم می‌آورد. این سیاست‌ها که با تأیید آیت‌الله خامنه‌ای به اجرا درآمده‌اند، تأکید ویژه‌ای بر حمایت از سرمایه‌گذاری، ایجاد ارزش‌افزوده و کارآفرینی قانونی و مشروع دارند که اساس امنیت اقتصادی و رفاه عمومی را شکل می‌دهند. به‌کارگیری قوانین و مقرراتی با سازگاری، ثبات، شفافیت و هماهنگی، زمینه لازم برای ایجاد اعتماد در بازارهای اقتصادی و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی را فراهم می‌سازد. همچنین، نظارت دقیق، رسیدگی تخصصی و قاطع به جرائم و مسائل اقتصادی، از بروز فساد و اختلال در سازوکارهای اقتصادی جلوگیری کرده و امنیت فضای کسب‌وکار را تضمین می‌کند. در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، این سیاست‌ها در کنار راهبردهای کلان امنیت ملی، انسجام نهادین، رصد اطلاعاتی، مقاومت... و استحکام ساخت درونی، نقشی کلیدی در حفظ اقتدار و خودکفایی اقتصادی جمهوری اسلامی ایفا می‌کنند. بدین ترتیب، امنیت اقتصادی نه تنها هدفی مستقل، بلکه رکن اساسی امنیت ملی و توسعه کشور است که بدون اجرای دقیق این سیاست‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود.

درنهایت، مقاله بر این نکته تأکید دارد که امنیت اقتصادی، نه تنها یک هدف است، بلکه ابزاری راهبردی برای دستیابی به استقلال و اقتدار ملی محسوب می‌شود. رویکرد جامع‌نگر، همراه با انسجام در سیاست‌گذاری و اجرای الزامات، می‌تواند مسیر دستیابی به امنیت اقتصادی مقتدر را برای ایران هموار سازد و کشور را در برابر موانع و تهدیدات اقتصادی داخلی و خارجی مقاوم‌تر کند.

فهرست منابع:

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۰)، ساخت دولتی امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال چهارم، شماره ۳، ۲۵۷-۲۸۰.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- جمشیدیان، هادی (۱۳۹۸)، درآمدی بر ارکان مکتب امنیتی نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر اندیشه و آرای حضرت امام خامنه‌ای، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی تهران، مرکز انتشارات راهبردی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸-۱۴۰۴). بیانات از سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۴۰۴.
- خسروی، رضا و لکزایی، نجف (۱۳۹۶)، امنیت اقتصادی از دیدگاه امام علی (ع) با تأکید بر عهدنامه مالک اشتر، فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه، دوره ۱۵، شماره ۵۰، ۱۰۷-۱۳۳.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۹۷)، مجموعه آثار امام خمینی، صحیفه امام تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- ریاضی، وحید، (۱۳۹۹)، الگوی بومی تأمین امنیت سرمایه‌گذاری با تأکید بر بُعد اقتصادی، فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ۵۹-۸۶.
- صادقی، حسین، گلوانی، امین و خوشخو، اعظم (۱۳۹۳)، برآورد روند شاخص امنیت اقتصادی در ایران (کاربرد منطق فازی)، فصلنامه مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، ۱۰ (۲)، ۱۵۳-۱۷۰.
- قاضی‌زاده، علیرضا، (۱۳۹۹)، مبانی امنیت ملی تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار.
- قربان پور، علی و قربان پور، محمد (۱۳۹۷)، مفهوم امنیت ملی و نقش قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تأمین آن. جشنواره تألیفات علمی برتر علوم انسانی اسلامی جایزه ویژه علامه جعفری (ره).
- مهدی زاده، حسین (۱۳۹۰). سبک زندگی غرب: ... و سبک زندگی؛ قسمت اول: پیشینه دانش سبک زندگی. نشریه سوره اندیشه، شماره ۵۰ و ۵۱، ۵۷-۵۹.

- نصیری، علی اصغر، (۱۳۹۸)، بررسی امنیت اقتصادی متعالی و آزادی اقتصادی متعالی در نظام اقتصادی اسلام، فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست متعالیه، دوره ۷. شماره ۲۷، ۱۲۷-۱۴۶.
- نگین تاجی، زریر، حسینی، هومان و کیانی، آذین (۱۳۹۰)، شاخص‌های اقتصادی و امنیت ملی ایران، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۳ (۹)، ۱۹۳-۲۰۲.